

Н. ПРЯХОДЗЬКА
ДАР КНЯЗЄЇНЫ

Прыходзька Пятро (Пётр Фёдаравіч; н.25.02.1920, в. Альшоў Хоцімскага раёна), паэт, перакладчык. Член Саюза пісьменнікаў Беларусі. Лаўрэат Літаратурнай прэміі імя А. Куляшова.

Аўтар кніг: Прызнанне: Выбранае. Мн., 1970; Лісты з паходаў: Выбранае. Мн., 1980; Споведзь любові: Выбранае: Вершы, паэмы. Мн., 1990.

Голас сэрца: Вершы. Мн., 1947; Салдаты міру: Вершы. Мн., 1951; Ранак над Эльбай: Вершы. Мн., 1952; На новых землях: Нарысы. Мн., 1954; Пасля развітання: Вершы. Мн., 1958; Цёплы каравай: Вершы. Мн., 1960; Вішнёвы агонь: Вершы і паэма. Мн., 1963; Сонца раней узышло: Вершы і паэмы. Мн.,

1967; Сустрэча з маленствам; Вершы. Мн., 1967; Калінавыя зоры: Вершы і паэма. Мн., 1969; Не здадзеныя вышыні: Вершы і паэма. Мн., 1972; Сын камунара: Паэма. Мн., 1973; На пераправе: Вершы і паэмы. Мн., 1974; Лірыка. Мн., 1975; Плацдарм: Вершы і паэма. Мн., 1978; Каляка-маляка: Вершы. Мн., 1981; Парог памяці: Вершы, балады, паэмы. Мн., 1984; Апалёныя вёрсты: Вершы, балады, паэма. Мн., 1986; Сцяблінка: Вершы. Мн., 1986; Водгулле грому: Вершы і паэма. Мн., 1989.

ПЯТРО ПРЫХОДЗЬКА

ДАР КНЯЗЁЎНЫ

ПАЭМА

**ГОРКИ
2001**

УДК 82-2
ББК 2 (Бел)
П 85

Мастак Т. Іўчык.

П. Ф. Прыходзька.

П 85 Дар князеўны. Паэма. — Горкі, аддзел культуры Горацкага райвыканкама. 2001, 32 с.

ISBN 965-6120-52-7

У кнігу вядомага беларускага паэта Пятро Прыходзькі ўвайшла паэма “Дар князеўны”, дзе апавядаецца пра паходжанне Хоцімска. Шмат месца ў паэме займае апісанне прыроды Усходняй Беларусі, абрадаў і звычайў беларусаў.

Для шырокага кола чытачоў.

УДК 82-2
ББК 2 (Бел)

ISBN 965-6120-52-7

© П. Ф. Прыходзька, 2001

ЛЯ ВЫТОКАЎ РАДЗІМЫ

На карце Беларусі ў вярхоўі ракі Бесядзь, што бярэ пачатак у нетрах Смаленшчыны, абапал яе раскінуўся гарадскі пасёлак Хоцімск — былое правінцыйнае мястэчка. Тут, у ціхім кутку беларускай зямлі, далёка ад чыгунак, паміж глухіх балот і лясоў, амаль упрытык да гарадскога пасёлка, прытулілася мая родная вёска Альшоў. У ёй я нарадзіўся, выхоўваўся ў дзеда і бабулі Пруднікавых, вучыўся ў пачатковай школе. Першай настаўніцай маёй была родная маці Аркадзя Аляксандравіча Куляшова Кацярына Фамінічна Ратабыльская. Пад яе наглядам — каб я добра вучыўся, не прапускаў заняткі — прайшло маё маленства. Усё жыццё, да апошняга дня я абавязаны сваёй першай настаўніцы за ўсё, што яна ўсяліла ў маю душу — прага да ведаў, імкненне да ўсяго лепшага ў жыцці.

Гады свайго юнацтва я правёў у Хоцімску. Тут заканчваў сярэднюю школу, адсюль паступаў у Магілёўскі газетны тэхнікум, затым у Мінскі інстытут журналістыкі. Пасля заканчэння тэхнікума зноў вяртаўся на сваю радзіму і больш года працаваў адказным сакратаром раённай газеты “Калгасная звязда”. Рэдактарам яе быў цудоўны чалавек і журналіст Дзям’ян Трафімавіч Лебедзеў. З раёнкі яго адразу ў 1939 годзе прызначылі на пасаду галоўнага рэдактара “Звязды”. Гэта ўжо гаворыць само за сябе. Але пра яго я ўжо дзесьці пісаў. Вяртаюся зноў у маладосць.

Я любіў горад свайго юнацтва. І калі я працаваў у раённай газеце, мне хацелася напісаць яго гісторыю. Адкуль у мястэчка Хоцімск з’явілася такая назва? Калі яна ўпершыню пачала ўпамінацца ў летапісу? Ніхто на гэтыя пытанні не мог мне адказаць з вядомых маіх землякоў-журналістаў, з якімі працаваў разам, работнікаў раённага аддзела культуры. Яны ведалі, як і я сам, толькі адно: Хоцімск упамінаецца ў летапісах у сярэдзіне пятнаццатага стагоддзя як адно з многіх старажытных паселішчаў у часы Вялікага княства Літоўскага. Кожны з іх мае сваю гісторыю. А якую мае менавіта Хоцімск, чаму ў яго такая назва, для мяне, ды і для многіх маіх землякоў, гэта было загадкай. Можна яшчэ і таму, што ніхто з нас тады не займаўся грунтоўна навукова-даследчай працай, мы мала звярталі на гэта ўвагі, як і ў іншых нашых суседніх раёнах.

Прайшло шмат гадоў. І вось аднойчы, дзесьці на пачатку

1980-га года, мая добрая знаёмая, дачка нашага вялікага земляка — Аркадзя Аляксандравіча Куляшова — Валянціна Аркадзеўна, пішучы кнігу ўспамінаў пра бацьку, сказала неяк мне, што ён хацеў напісаць паэму пра гісторыю Хоцімска (яна дазналася пра гэта з архіваў паэта). У яго былі ўжо матэрыялы, якія апавядалі пра гісторыю ўзнікнення мястэчка Хоцімск. Я пацікавіўся, што гэта за матэрыялы, і Валянціна Аркадзеўна параіла мне звярнуцца ў кніжны архіў нашай Беларускай Нацыянальнай бібліятэкі.

Я прыйшоў туды. Мяне ветліва і шчыра сустрэлі супрацоўніцы аддзела рэдкай кнігі, якім загадвае Таццяна Іванаўна Рошчына і дзе працавала старэйшая даследчыца беларушчыны Ніна Барысаўна Ватацы. Мне паказалі той матэрыял, якім цікавіўся і Аркадзь Куляшоў. На вялікі жаль, ён не паспеў здзейсніць сваю задуму — напісаць паэму пра Хоцімск, з якім быў звязаны і яго жыццёвы лёс, як вядома хацемчанам, сюды ён часта прязджаў, тут жыў і працаваў некаторы час пасля вайны.

У сваім творчым натхненні я вырашыў узяцца за тое, чаго не паспеў зрабіць мой славуты зямляк. Праўда, да яго майстэрства многім з нас яшчэ далёка, як сказаў выдатны наш паэт Максім Танк — “за даўнімі марамі гнацца яшчэ мне і гнацца”. Але ж раўняцца на цудоўных майстроў мастацкага слова заўсёды трэба. Гэта няпісаны закон для кожнага сапраўднага творцы...

І вось перада мной на сталі ляжыць тая кніжачка, якая і была ў руках Аркадзя Куляшова. Гэта “Віленскі каляндар” за 1910 год. Толькі адзін яго экзэмпляр захоўваецца ў фондах нашай Нацыянальнай бібліятэкі. І мне па маёй просьбе далі яго на некалькі дзён дамоў пад распіску.

Чытаю, перачытваю ўважліва і ўсё даслоўна перапісваю ў свой працоўны сшытак. А што ж гэта такое? Гэта цікавая мастацкая навела пад назвай “Божая кара”, напісаная на добрай беларускай мове з выкарыстаннем многіх народных песень, паданняў, якія яшчэ мала вядомы шырокаму колу чытачоў. У канцы пад навелай стаіць подпіс — Е. Радзіміч. Зусім невядомы аўтар, напэўна, не толькі мне. Але можна было здагадацца, — так было і на самой справе, — што гэта псеўданім некага з тых даследчыкаў беларускай культуры і гісторыі, якія яшчэ ў даўнія часы пісалі навелы, нарысы на гэтыя тэмы, выкарыстоўваючы фальклор, народныя паданні пра сваю радзіму.

Навела “Божая кара” — гэта і ёсць адно з існуючых такіх

паданняў у аўтарскай апрацоўцы пра ўзнікненне на нашай старажытнай зямлі мноства розных вёсак, гарадоў, паселішчаў. У дадзеным выпадку аўтар расказвае пра тое, што ўсіх нас і мяне асабіста цікавіла на працягу многіх, многіх гадоў — гаворка ідзе пра ўзнікненне мястэчка Хоцімск яшчэ ў далёкія часы нашай беларускай гісторыі.

Змест і форма змешчанаў у “Віленскім календары” навелы захапілі мяне ўсяго, як гаворыцца, “да мозга касцей”. Чым больш я ўнікаў у кожнае слова, напісанае Е. Радзімічам, тым яскравей раскрываліся перада мной родныя мясціны, людзі, якія яшчэ ў далёкія часы жылі і працавалі на ўсходняй частцы нашай зямлі, якую звалі—радзімічы.

З прачытанага падання перад маімі вачыма адразу ўзнік канкрэтны вобраз надзвычай прыгожай у апісанні аўтара маладой князёўны па імені Хоці, Хацім`я. Аўтар навелы сцвярджае, што гэтая князёўна была адзінай дачкой гомельскага князя Радзькі (прозвішча, безумоўна, адвольнае), маёнтак якога знаходзіўся на ўскраіне горада па-над самым Сожам. Яго дачку, як не аднойчы падкрэсліваецца ў навеле, незвычайную прыгажуню, ведалі ўсе навакольныя князі і княжычы, бо часта наведваліся да свайго багатага суседа. Ён рана застаўся ўдаўцом і, выхоўваючы сваю адзіную дачку, быў рады знаёмству з суседзямі, асабліва з маладымі княжычамі, сярод якіх мог быць і жаніх яго дачкі.

Так было і сапраўды. Калі князёўна Хацім`я падрасла і была ўжо на выданні, да князя Радзькі пачалі ўсё часцей наведвацца княжычы з суседніх зямель і прапаноўваць ёй сваю руку. Доўга яна не згаджалася на шлюб ні з водным з іх. Але вось малады і прыгожы княжыч Лада, які не раз прыязджаў і раней у госці да князя Радзькі з бацькамі, завалодаў сэрцам яго дачкі-прыгажуні. І далей, згодна апавядання аўтара, склаўся лёс так, што яна стала яго жонкай, ён перавёз яе з Сожа ў вярхоўе сваёй роднай Бесядзі і тут пабудаваў маёнтак на беразе ракі, а пасля і назваў свой гарадок імем любімай маладой жонкі, ужо княгіні Хоці, Хацім`і. Адсюль і пайшла назва княжыцкага маёнтка, затым мястэчка — Хоцімск.

Здаецца, вельмі просты, немудрагелісты сюжэт. Але ў змешчаным у календары паданні шмат такіх карцін прыроды, такіх жыццёвых фактаў і падзей, што проста самі просяцца на паперу, каб надаць ім больш яскравых фарбаў у мастацкім апісанні.

Вобразы людзей, звычаі, норавы іх, апісанья ў навеле, кранаюць душу, захопліваюць дух. Чытаеш і верыш — менавіта так было ў даўнія часы існавання нашай роднай Беларусі. Калі ж дзе-нідзе аўтар і перабольшвае — дык ад гэтага робіцца яшчэ цікавей.

У навеле Е. Радзіміча мяне падкупіла яшчэ адна самая цікавая дэталёўка — князёўна Хацім`я была надзвычайна таленавітай спявачкай, шмат ведала народных песень і спявала іх у карагодзе сваіх сябровак — такіх жа маладых і прыгожых, як і яна. Але гэта былі простыя сялянкi і князёўна вельмі моцна з імі сябравала, нават разам працавала на полі, апрадалася так, як яны. Многія песні яна з маленства запамніла ад роднай маці-княгіні, якая рана памерла. І калі яе малады муж прывёз на сваю радзіму, на Бесядзь, яна тут арганізавала хор з мясцовых жанчын, маладых дзяўчат. Хіба ж гэта не матэрыял для мастацкага твора, для паэмы, якую хацеў напісаць і наш зямляк — выдатны паэт нашага часу Аркадзь Куляшоў?

Вось такое паданне, якое было надрукавана ў “Віленскім календары” за 1910 год, і лягло ў аснову напісання мною новай паэмы пра гісторыю роднага Хоцімска. У дадатак да гэтага я звяртаўся да сваіх землякоў — выдатнага нашага пісьменніка Івана Гаўрылавіча Чыгрынава, цудоўнага даследчыка па гісторыі і літаратуры Міхася Ласоўскага з мясцовай вёскі Трасціно, раіўся з імі па тых ці іншых пытаннях. Яны мне таксама паведалі нямала цікавых жыццёвых фактаў і дэталёўкаў.

Па сутнасці ўпершыню ў сваёй творчасці я ўзяўся за гістарычную тэму, і ўсё, пра што я даведаўся, прачытаў у тым самым календары і ў іншых матэрыялах, надало мне не толькі больш натхнення, але і ўпэўненасці ў тым, што можа атрымацца цікавы твор. Да таго ж падсвядома дзесьці я адчуваў у сваёй душы, што гэта мой грамадзянскі абавязак — зрабіць тое, чаго не паспеў здзейсніць у сваіх творчых задумах мой дарагі, незабыўны зямляк і паэт Аркадзь Куляшоў.

Так вось і нарадзілася паэма “Дар князёўны”. Я працаваў над ёй амаль поўных дзесяць гадоў, с перапынкамі, вядома, пісаў, перапісваў па некалькі разоў. Атрымаўся арыгінальны мастацкі твор, які мае непасрэдныя адносіны да гісторыі заснавання майго роднага Хоцімска. У творы захаваны імёны, прозвішчы герояў, якія падаюцца ў навеле “Божая кара”, апісанне той мясцовасці, на якой разгортваліся падзеі. Ва ўсім я прытрымліваўся думак і

занатовак летапісца. Але ў апісанні канкрэтных жыццёвых падзей, адносін, якія складваліся паміж людзьмі, перанёсшыся з нашых дзён у далёкія часы, я, безумоўна, не абыходзіўся без мастацкага вымыслу, свайго вобразнага асмыслення і свайёй інтэрпрэтацыі. Толькі не мог не захаваць таго замілавання прыгажосцю роднай прыроды, зямлі, на якой жылі нашы продкі, якая дасталася нам у спадчыну. Усё гэта наша, хоць далёкая, але блізкая сэрцу гісторыя.

Не магу сказаць, што праца над гэтым творам была цяжкай. Назва яго выкрышталізавалася з першых напісаных радкоў — “Дар князёўны”. І мне здаецца — гэта адпавядае ўсяму зместу паэмы.

ДАР КНЯЗЁЎНЫ

Паэма

*Паводле аднаго народнага
падання, змешчанага ў "Віленскім
календары" (1910 год).*

Не можа быць мясцовасць безназоўнай,
Як і жыхар яе жыць без імя.
Была даўно калісьці ў нас князёўна
З прыгожым, дзіўным імем Хацім`я.

Засведчылі быліны і паданні,
Што ад сваёй зямлі яна ўзяла
І дабрыню, і ласку, а ў каханні
Сапраўднай чараўніцаю была.

Не паскупілася сама прырода,
Каб падарыць ёй больш красы сваёй:
Ад яркіх красак, зорак, сонца ўсхода
І ад вясны, што вее цеплынёй.

Паданне кажа: шчэ маленькай зблізку
Жар-птушка ў дом ёй пёрка прынясла,
На белы тварык іскаркі ў калыску
Сыпнула з залацістага крыла.

А падрасла яна — з плячэй дзявочых
Бы ручайкі спадалі дзве касы.
І засвяціліся так ясна вочы —
Нібы чарнічкі ў кропельках расы.

Звярнулі ўвагу ўсе на чараўніцу,
Бо не было ёй роўнай між дзяўчат,
Калі ішла ў храм божы памаліцца, —
Усе праз вокны паглядалі з хат.

Яе выхоўвала ў маленстве нянька, —
Застаўся рана бацька удаўцом, —

І княжыч змог назваць ужо каханкай
Дзяўчыну пад сваім маладзіком.

Казалі ўсюды, што не толькі дома,
Дзе нарадзілася яна, расла, —
На ўсёй зямлі радзімічаў вядомай,
Цудоўнаю спявачкаю слыла.

Ёй сталі ўдзячнымі і Сож, і Бесядзь
За тое, што прынесла краю ў дар
Свой храм святы і стала ў храме песняй,
Ажыццяўленнем запаветных мар.

1

З рачною плынню зліўся соснаў гоман
Па-над кругамі пеністай вады.
З вярхоўя Бесядзі
На Сож у Гомель
Вядзе свой ветразь княжыч малады.

Падаўся ён не проста ў падарожжа, —
Імкнецца да абранніцы сваёй,
Там воляй лёсу на ўзбярэжжы Сожа
Павінна хутка быць спатканне з ёй.

Яшчэ раней ён там у князя Радзькі
З бацькамі разам у гасцях бываў,
І чуў расказ аб тым, як бацькаў бацька
З тэўтонцамі за край свой ваяваў.

Яго бацькі ў другіх краях бывалі,
Але сярод прыбесядскіх лясоў
Шчэ пры жыцці сабе аблюбавалі
Мясціну лепшую для вечных сноў...

Дзе некалі гудзела паляванне, —
Ля Бесядзі магілкі побач іх.
А ён? Няўжо былінкаю завяне,
Так рана без сяброў, бацькоў сваіх?

Ён не зайздросціць тым, хто баль за балем
Спраўляе, хлебам сорыць, як травой...
Настаў ягоны час—насустрач хвалям
З каханаю на бераг выйсці свой.

Яшчэ раней паўз Крычава, Прапойска
Ён бурнай плыню ветразь свой ганяў.
А сёння нейкім новым адгалоскам
Паваяў вецер у цячэнні з`яў.

Блакiтны шлях самотаю не зморыць.
А вось і Сож.
Хутчэй нясі, рака!
А што яго чакае? Там, гавораць,
У князя на выданні ўжо дачка.

Па краі ўсім пайшла такая вестка,
Што шмат гасцей там будзе—палічы—
З Навагарадка, Мсціслава, Смаленска
І нават з Вільні будуць панічы.

Прыдуць усе да Радзькінай святліцы,
Хто на князеўну хоча паглядзець.
А ён жа з ёю піў з адной крыніцы,
Калі над Сожам пачынала днець.

Яна была зусім яшчэ маленькай,
Як Лада з ёю ў хованкі гуляў,
А бацька частаваў цукерак жменькай
І будучым зяцьком яго ўжо зваў.

Яна ж ці помніць, як нежаласліва
Адлічвала зязюля ім гады,
Яе ён па-дзіцячы, сарамліва
Пацалаваў упершыню тады?

2

Чаго ж ён, княжыч, у жыцці жадае
Апроч кахання шчырага свайго?
Палі, лясы, дарожкі аглядае,
Што блізкімі так сталі для яго.

У князя Радзькі шмат зямлі навокал,
Пры самым Сожы пушчы і бары.
Лугоў і пашань не акінуць вокам,
Дзе водзяцца і птушкі, і звяры.

Князь любіць сам вандроўкі, паляванні,
Лес, дзе ў глушы гуртуюцца глушцы.
Пасаг багаты вельмі на выданні
Ён можа даць у спадчыну дачцы.

Такіх багаццяў мае не любая
Князеўна — кожны хоча зяцем стаць.
А Лада сёння не пра гэта дбае, —
Багаты той, хто ўмее лепш кахаць.

Яму не трэба Радзькінага княства,
Ў ягоным сэрцы — Хацім`я адна.
Вось і пярсцёнак ёй:
Хай знаюць нас там, —
Не лыкам шыты. Але як яна —

Якой усмешкай зноў яго спаткае?
Гавораць, стала гордаю такой...
Вось хутка Гомель.
Да сябе гукае
Яго палац знаёмы над ракой.

У пене хваль вады раскалыханай
Купаюць пёркі ластаўкі, стрыжы.
А як пярсцёнак падарыць каханай —
Мо да вяселля шчэ? Лёс, падкажы!

3

Сустрэча з князем Радзькай святам стала.
Ў Вялікім княстве ён усім вядом.
І сёння шмат суседзяў завітала,
Ў яго для ўсіх адкрыты насцеж дом.

І тут між ветэранаў не раптоўна
Больш княжычаў прыгожых, маладых.
Яго дачка адзіная, князеўна
Красою зачароўвае ўсіх іх.

Яна ж расла не круглай сіратою,
Усёю прыласканая сям`ёй.
Жыве заўсёды марай-думкай тою,
Якую маці паўтарала ёй.

Не раз магла пачуць парою весняй
Ад маці, ад княгіні Хацім`я:
“Расці, дачушка! І любі так песні,
Як іх з маленства палюбіла я”.

І тут княгіня першай пачынала
Спяваць пра родны край, пра сіль нябёс:
Як ёй зязюля ў лесе кукавала,
Прарочачы ў дзявоцтве шчасны лёс.

Не дачакалася, на жаль, княгіня
Пачуць сваю любімую дачку,
Як і яна — пакуль народ не згіне —
Шануе песню на сваім вяку.

Нібы галінкамі на дрэве веку
Ўзраслі яе дзявочыя гады.
І час настаў — бацькоўскую апеку
Патрэбна забываць ёй назаўжды.

Праменьчыкамі месячыка ўночы
Твар яснай думкай свеціцца яе.
І песня шчырая з душы дзявочай
Бы Сожа цёплай хваляй абдае.

Яна пры тых спявае — слухаць любя —
Хто сватацца прыехаў да яе.
Пагляд на княжыча перш — Ірвідуба,
Што вусы тут падкручвае свае.

Прыехаў ён з Чарнігаўшчыны, мае
Там, за Дняпром, шмат добрае зямлі.
Нікога быццам ён не заўважае, —
Ўсё заляцаецца да Хацімі.

Прывёз ёй падарункі на спатканне
І гарцаваў прад ёю на кані.
Яна ж не хоча й слухаць пра каханне,
Не хоча падарункаў тых ані.

Спявае, што нікога не кажае,
І хто памкнецца да яе — дарма.
Але за душы песня ўсіх кранае, —
Яе ж яна прыдумала сама.

Колькі ў нашай столі
Ў доме ёсць сучкоў, —
У мяне тут столькі
Слаўных жанішкоў.

Толькі пацямнелі
Смольныя сучкі.
Быддта анямелі
Мае жанішкі.

Не гадуйце мары
Аб сваёй вясне,
Бо ніхто да пары
Не падыдзе мне.

Мне мілей, вядома,
Родная зямля.
І нікуды з дому
Не паеду я.

Гучала песня. Сэнс яе адразу
Ўсіх устрывожыў хлопцаў маладых,
Бо Хацім`я станоўчага адказу
На шлюб жа не дае нікому з іх.

Не любіць пра каханне мнагасловіць,
Ды і наогул гаварыць аб ім.
І не паспеў нат Ірвідуб прамовіць:
“Хачу адданым мужам стаць тваім.”

Па ўсім відаць, што ад яе ўсё роўна
Прызнання не даб`ешся аніяк.
Знарок пад панскім цітулам князеўна
Сялянскі апрачала андарак.

Сам бацька-князь дачку ўяўляў шчаслівай —
Бы пташка крылы пругкія ўзняла, —
Здзівіўся ж ён — такою сарамлівай
І ціхай дома заўсягды была, —

А тут перад усім ягоным родам,
Перад князямі, княжычамі ўраз
Дзявочаю рашучаю нязгодай
Кідае смелы позірк у адказ.

А людзі кажучь: “Казка — не дзяўчына, —
Гарбузік хлопцам паказала зноў.
Не падступіцца к ёй ні з якім чынам,
Хоць сам ты панам будзь сярод паноў...”

Яна — па ўсім жа бачна — не такая,
Каб жыць глухой замкнутаю душой.
Заўсёды песнямі людзей гукае, —
І з імі весялей бывае ёй.

Толькі на шлюб не хоча пагадзіцца,
І на ўгаворы не ідзе князеў.
Пачаў сам бацька гэтаму дзівіцца,
І з ёй такую гутарку завёў:

— Як ні круці, дачушка дарагая,
Але пара табе ўступаць у шлюб.
Цябе так Лада, ведаю, кажае,
І просіць вунь рукі сам Ірвідуб —

Сусед наш добры і ваяр славуты,
За княства ўсёй Літвы ён ваяваў.
І нам свае не віў ніколі путы,
Староства ўсё з юнацтва шанававу

Да лёсу не павернешся спіною, —
Дык выбірай каго-небудзь з дваіх.
А хто кажае больш усёй душою —
Праверыць можам мы на справе іх.

Князь Радзька гэтак шчыра і адкрыта
З дачкою ўпершыню мо гаварыў.
І сёння слова ўважна, дзелавіта
Ён пра сваю задумку паўтарыў.

З прысутных княжычаў няхай як можа,
Пакажа кожны — для чаго ён гож:
Падужаюцца ўдвух — хто пераможа —
Той стане мужам Хацім`і. А што ж?

4

Свае ўсе звычаі, спрыт і манеры
Перадавалі людзі з роду ў род.
Каб меней суму, а было больш веры —
Выказваў песнямі настрой народ.

І вось на беразе высокім Сожа
Сабраўся днём ліпнёвым гут людзей.
І заставацца ж убаку нягожа,
Калі ідзе такая от з падзей.

Па-над ракой пачаўся паядынак
Навідавоку горада ўсяго:
І дужацца два княжычы бязвінна,
Каб не згубіць ім гонару свайго.

Яны перад князёўнай маладою
Адвагу, сілу хочуць паказаць.
Ну а яна якраз хвілінай тою
Пра гэта песню пачала спяваць.

Для таго не стану мілай,
Хто ад песенькі аглух.
Хіба можна змерваць сілай
Мощнага каханья дух?

Тупат ног нясецца рэхам,
Як цапоў стук на таку.
Не аддай жа на пацеху,
Князь, адзіную дачку.

У натоўпе хваляванне, —
Да чаго люд давялі:
Правяраць сваё каханне
Мужным целам на зямлі.

Нават дрэвы па-над Сожам
Адчуваюць неспакой.
Пагаджацца свет не можа
З бойкай за любоў такой.

Паядынак доўжыўся хвіліны, —
Вынікаў не даў жа ніякіх.
І далей змагацца без прычыны
Знікла прага ў змагароў саміх.

Хай шукаюць між сабою зладу, —
Толькі б не наклікалі бяды.
Паглядзела Хацім`я на Ладу
І маленства ўспомніла гады.

Лада быў не раз у іхнім доме,
Месца ўжо займаў між жаніхоў.
Дык чаму ж цяпер у смутку, ў стоме
Аднаму яму ісці дамоў?

Залатое проста ў Лады сэрца, —
Ехаў ён сюды бы ў родны дом.
Ірвідуб жа хай не задаецца,
Што ён пераможа ўсіх суздром.

Ён любога ў бойцы атакуе —
Нат гатоў зваліць і сябра ў гразь.
І навошта барацьбу такую
Ты прыдумаў тутка, бацька-князь?

Пасмяюцца людзі з гэтай бойкі, —
А з барацьбітоў ні даць, ні ўзяць.
Ёсць жа іншых звычайў вунь колькі,
Каб адвагу, спрытнасць паказаць.

Лепей так прамовіць, безумоўна:
“Калі любіш — сэрцам дакажы!”
І запела песню зноў князеўна,
Каб развеяць смутак на душы.

Пачалі людзі дзівіцца,
Пачала і я сварыцца:
Якія вы, хлопцы, дзіўныя,
Я такіх яшчэ не відзела.

За адну каб чарнаброўку
Моцна біліся два волаты.
Прадавай, бацька, кароўку,
Для караляў купім золата.

Трэба людзям жыць у згодзе,
А ў балоце на калодзе,
Дзе зязюля кукавала,
Вясна-красна кросны ткала.

Сваю вясну паненка кліча ўголас
І не шкадуе людзям шчырых слоў.
Усмешкаю адказвае вясёлай
На паядынак двух барацьбітоў.

— Не трэба дужыцца, бо так нягожа, —
Сказала, — ведаюць усе ваш спрыт.
Вы паглядзіце — як вакол прыгожа, —
Хіба ж духоўнасць адышла ў нябыт?

А бацька зноў:
— Хай пераможа ў міры
Той, хто далей кідаць можа рукой.
Вось бачыце — каменьчыкі на жвіры,
А там другі вунь бераг над ракой?

Не будзем парушаць прыроды ўлонне, —
Пабачым — хто мацнейшы на руку.
І каб не ўпала спрытнасць у прадонне —
Хай кожны камень кіне за раку...

Пераглянуліся два княжычы ў адчаі —
Як перакінуць праз такую шыр?
Над Сожам кружыцца чародка чаек,
Стрыжэ крыламі пацямнелы вір.

Сама князёўна рада і не рада,
Бо не да жартаў жаніхам яе.
Кідае першы камень княжыч Лада,
Напругшы жылы, мускулы свае.

Ды толькі кінуты халодны камень
Да берагу таго не даляцеў...
Абняў няўдалец галаву рукамі
І ў распачы на бервяно прысеў.

Затым пачаў паказваць штось рукамі
І княжыч Ірвідуб, каб выйграць бой.
Але і ён не перакінуў камень, —
Толькі пачуў вады ўсплёск прад сабой.

Што ж, княжычы! Хацелі нейкім чарам
Адацца ў паядынку вы. Ды ўсё ж
Не ўзняцца вашым у каханні марам
Вышэй каменьчыкаў, што ўпалі ў Сож...

Прысутныя выказвалі спагаду
Абодвум княжычам, на што з іх кпіць?
Князёўна ж, кінуўшы пагляд на Ладу,
Паднесла ў кубачку вады папіць.

І пачала ля сябра завіхацца,
Нават яму і пернік падае. .
Мог тут адразу кожны здагадацца,
Якія зараз думкі у яе:

Чаму адзін з нас аднаму ў растанне
Выносіць незаслужаны папрок, —
Калі ў душы агнём гарыць каханне —
Нашто хаваць ад любага знарок?..

Заўважыў, пэўна, гэта і князь Радзька,
Пад ценем ліпы седзячы ў кутку.
Чамусці як ніколі рады бацька,
Што ўбачыў задумённаю дачку.

Сум Лады і яго крануў задужа,
Узнік у думках нейкі неспакой.
Каб Хацім і займець такога мужа, —
Не трэба ганарлівай быць такой.

Вунь Ірвідуб — і ў вус не дзьме, гарцуе
Каня свайго нагайкаю сячэ.
А Лада моўчкі ўсё сядзіць, сумуе,
Не раскрывае нават і вачэй.

Нібы нікто не даў яму тут рады,
Не спачуваў, чаму ён занямог?
Бліжэй князёўна падыйшла да Лады:
— Ты не сумуй! Нам дапаможа Бог.

Якія словы! “Бог і дапаможа!” —
Так не казаў ніхто яшчэ з дзяўчат.
І рэха іх далей па хвалях Сожа
Панесла з перакату ў перакат.

5

Князеўна ўжо ў адносінах да Лады
Пачуцці не таіла больш свае.
І самі рукі, шчырыя пагляды —
Ўсё гаварыла пра любоў яе.

Адчуўшы гэта, Ірвідуб імгненна
Паймчаў дамоў, прышпорыўшы коня.
У Задняпроўі, дзе жыве нязменна,
Спаткае новага пачатак дня.

А Ладу на дзянёк яшчэ ў маёнтку
Застацца сам князь Радзька папрасіў.
Было заўважна — да князеўны ён так
Уважлівым і чулым стаў наўдзіў.

Свая для Лады зорка не знянацку
Змагла заззяць на маладым вяку.
І вырашыў князь гомельскі за бацьку
Стаць, за яго аддаючы дачку.

І тую зорку не на небе недзе, —
Ў абліччы Хацім і заўважыў ён:
І прыгажосць усю яе разгледзеў
Лепш, чым за некалькі мінулых дзён.

І дзень настаў.
Князеўне ў светлай зале
Жывы вянок сплялі сяброўкі ўраз.
У храме маладыя побач сталі
Перад Святой Марыяй пад абраз.

Пацалавала маладая жонка
Ласкава нарачонага свайго.
І разлілося сонца ад пярсцёнкаў
Праменнем па руках яе й яго.

Званы звінелі над шырокім пляцам, —
Царква паўнюткай увесь дзень была.
Усіх, хто мог змясціцца у палацы,
Пазваў князь да вясельнага стала.

Наліўшы поўна чаркі хмельным мёдам,
Пілі ўсе за здароўя маладых,
За тое, каб мацнела з кожным годам
І памнажалася багацце ў іх.

Маладажоны ў позірках шчаслівых
Кахання слодыч вуснамі пілі.
Ад пацалункаў іхніх сарамлівых,
Здаецца, ўсё цяплела на зямлі...

“Шчаслівы муж, — казалі ў зале людзі, —
З такою жонкай бавіць маладосць.
Цяпер ён сам вядомым князем будзе, —
Для гэтага ж усе падставы ёсць.

Хай ганарыцца, што назвала любым
Яго сама князеўна Хацім`я.
А Ірвідуб?
Ды бог з тым Ірвідубам, —
У кожнага ў жыцці любоў свая.”

Князь Радзька рады за сваю дачушку, —
Не толькі песняй можа пацяшаць.
О, як шкада яму сваю жар-птушку
Ў гняздо кудысь другое выпускаць!..

6

Быў за сталом ва ўсіх настрой вясенні
І не зважаў ніхто на хмарны цень.
Па даўніх звычаях матыў вясельны
У песнях чуўся гэты цэлы дзень.

Да позняй ночы ўсё гуло застолле,—
Даўно і птушкі ў лесе спаць ляглі,
А на куце чырвоным сказ аб долі
Гучаў на мове роднае зямлі.

Каб я знала, каб я ведала,
Што ты ў мяне зяцем будзеш,—
Пасадзіла б рэпкі дзве
Ў агародзе на градзе
І блакітны васілечак.

Каб я знала, каб я ведала,
Што ты ў мяне сватам будзеш,—
Пасадзіла б красачку,
Зялёную нагодачку,
Ранкам, вечарам палівала.

Каб я знала, каб я ведала,
Што ты ў мяне мужам будзеш,—
Пасадзіла б я дубочак
Па той бок, дзе мой лясочак,
З чырвонаю ружаю.

Туга людская на вяселлі гэтым
Была развеена як горкі дым.
І кожны адчуваў сябе паэтам,
Калі жадаў ён шчасця маладым.

А сват, які быў грамадой абраны,
Не мог старога звычая забыць:
Ён, рушнічок падклаўшы палатняны,
Павінен з кашаю гаршчок разбіць.

Ударыў дном аб моцны стол дубовы,
Ды не падзейнічаў зусім удар.
—О, братцы! Вельмі посуд адмысловы,—
Напэўна, з Бесядзі рабіў ганчар?

У Касцюковічах гаршкі такія
Спрадвеку лепяць сталыя майстры.
—Адтуль жа Лада. Мы не гаваркія,—
Ды любім труд.—Сказаў адзін стары.

І ўсім прапанаваў тут на здзіўленне:
—Не трэба, братцы, разбіваць гаршка.
На новым месцы хай, на наваселле
Чыясьці разаб'е яго рука...

Жадалі маладым не быць у стоме,
У дружбе жыць каб маладой сям'і.
І развітальная ў бацькоўскім доме
Зноў прагучала песня Хацім'і.

7

Плывуць высока хмаркі ў паднябессі,
Чапляюцца за дрэвы ўздоўж ракі.
Глыбіні Сожа пераймае Бесядзь
Там, дзе яны зліліся навякі.

Пакінуў Лада залу не пустую,
Дзе йшло вяселле пышна, як нідзе.
У дом уласны жонку маладую
Ён на зямлю бацькоўскую вядзе.

За далягляд, за ўзгоркі і абрывы
Ўдаль адплываюць ціхія гаі,—
Мясціны новыя свае матывы
Падказваюць для песень Хацім'і.

То не месяц над вадою,
То не лебедзі пливуць.
Князь з княгіняй маладою
Да свайго палаца йдуць.

Не ўюны паўзуць і змеі,
Замуціўшы ціхі плёс.
Беласнежныя лілеі
Асыпаюць кроплі слёз.

Шлях да роднага парога
Нам па Бесядзі пралёг.
У жыцці дамоў дарога
Карацей за ўсіх дарог.

Да сардэчнага кахання
Ў новы дом яна вядзе.
І яснайшага світаньня
Мо няма больш анідзе...

Мы ўсе жывём у бурным руху вечным
Няспынным пошукам сваіх надзей.
І на зямлі сваёй пад Шляхам Млечным
Прыпынак ёсць для кожнага з людзей.

Іх шлюбнае ірдзее падарожжа
Праменнем зор і кветак лугавых.
І за спіной далёка кручы Сожа
Ўтравелі ўжо на берагах крутых.

Над Бесяддзю, над скрутнымі вірамі
Вакол зарой развеяўся туман.
І Хацім`я, і Лада дома самі
Усё прыводзяць у належны стан.

Зямля, куды іх сцежкі пагукалі,
Была прыветнаю з сівых вякоў.
Жыць, працаваць з маленства прывыкалі
Яны, узяўшы прыклады з бацькоў.

Радзімічы і крывічы ў суполлі
З адных раслі магутных каранёў.
І на адзіным, на славянскім полі
Ўзнікалі Вільня, Менск і Магілёў.

І продкі перадалі свой для нас цвет,
Што ўкладваў у сцягі славыты род.
І месца ўсім ёсць у Вялікім Княстве,
Што пралягае з захаду на ўсход.

На Бесядзі маёнтак Лада мае,
Які стаіць над самаю ракой.
А Хацім`ю сваю ён так кажае,—
Ні ў кога жонкі мо няма такой?

І ён не кідае на вецер словы,—
Душой на вернасць любай прысягаў.
Чаго няма ў сям`і — набыць гатовы
Сумленнай працаю ў вядзенні спраў.

І Хацім`я—ад першых дзён вядома—
Не з-за багацця за яго пайшла.
Сюды з бацькоўскага былога дома
Адзін на памяць крыжык узяла—

Той, што матуля на грудзях насіла
І не ўзяла з сабою на той свет.
У ім — любоў славянская і сіла,
На ўсё жыццё бацькоўскі завет.

Не квапіцца і Лада на чужое,
Хапае, дзякуй Богу, і свайго.
Не трэба дзесь бадзяцца за мяжою
За пошукамі лепшага ўсяго...

Рыбачыць Лада любіць на прыродзе,
Зварыць ля рэчкі юшку над кастром.
Імя ж ён жонкі з ёй самою ў згодзе
Ў свой род запіша залатым пяром.

Усё ён зробіць, каб мацней кахала
І вернай жонкай да канца была.
Яна ж аднойчы так яму сказала:
— Чаму ж царква ў нас у зямлю ўрасла?

Ён суцяшаў: — Палац нам пабудую, —
У ім гасцей мы будзем сустракаць.
— Я па гасцях, — сказала, — не сумую.
Саміх сябе нам трэба паважаць.

Бо мы так мала пра радзіму дбаем,
Глядзім на свет — як козы на траву.
І просіць мужа, каб над родным краем
Вышэй узняць найлепшую царкву.

8

У полі лета жытам даспявае,
А з вёскі ў веску раптам слых пайшоў,
Што Хацім`я — княгіня маладая
Шукае муляроў між мужыкоў.

Яшчэ, казалі, самых галасістых
У хор збірае хлопцаў і дзяўчат.
Навокал гарадка, дзе парк квяцісты,
Наведала нямала бедных хат.

Жывуць сяляне больш у адзіноце.
На ўсю акругу ёсць адзін вятрак
Ды дзве ганчарні, ды гаршкі на плоце,
Дзе сушыць свой жанчына андарак.

Ёсць, праўда, промысел, дзе ўюць вяроўкі
З пянкі, што здабываюць з канаплі.
А цесляроў, на ўсе работы лоўкіх,
Нямала на прыбеседскай зямлі.

Тут кірмашы шматлюдныя бываюць, —
З акруг суседніх шмат ідзе падвод.
Ды іншым разам людзі забываюць
Пра свой вячысты праваслаўны род.

На захадзе шануюць уніяты
Быт хрысціянскі кожнай стараны,
Свае спрадвечныя святыя святы
Шыкоўна адзначаюць там яны.

А колькі ў нас красы ў жывой прыродзе
І спрытнасці людской ва ўсёй зямлі!
З часоў далёкіх славяцца ў народзе
Майстры — музыкі, цеслі, кавалі.

Дзе яшчэ больш прывабныя паненкі
Так могуць песні хораша спяваць.
Чаму ж не можам, як Сабор Успенскі,
Свой храм у гарадку мы збудаваць.

У храме тым у будні і нядзелі
Найлепшы будзе ў нас царкоўны хор.
Жанок далей ад кроснаў і кудзеляў
Жыццё само пакліча на прастор.

У доказ мужу Хацім`я казалі:
—Мы ж хрысціяне. Для любых часін
Адной царквушкі для павета мала, —
Патрэбна мець яшчэ прыход адзін.

Мястэчка наша стане больш прыкметным,
Сваю пакажа ў княстве навізну.
Я грошы па бацькоўскай заповітай
Аддаць змагу ў агульную казну...

Ішоў кастрычнік. За вакном сасонка
Ігліцу асышала на траву.
І не здзіўляўся муж таму, што жонка
Такі ўзнавіла клопат пра царкву.

Не толькі ён — усе ў пасёлку людзі
Ўспрынялі кліч княгіні маладой.
Былі ўсе радыя таму, што будзе
Царква з іконамі й святой вадой.

Да волі праз нягоды і нянасце
Усіх адна дарога нас вядзе.
І больш святлейшага, чым вера ў шчасце
Нічога на зямлі няма нідзе.

9

Калоссем жыта адзвінела лета,
Услала бераг Бесядзі жарства.
Але ўжо тут для цэлага павета
Будуецца вялікая царква.

Застрэльшчыцай сама княгіня стала,
Каб працаю карысць прынесці ўсім.
І разам з мужам часта працавала,
Пра вольны час забыўшыся зусім.

Яе ўспрымалі шчыра людзі словы:
“Няважна — хто ты — парабак ці пан —
Працуй, каб лепшыя стварыць умовы
Для быту і жыцця сваіх сяльчан.

А то бывала так — аж смеху варта —
З такіх прыгожых бесядскіх краёў
Пан Лыжка з маладою жонкай Мартай
У лазню ездзіў мыцца ў Магілёў...”

Ўсе ведалі — у княства ёсць сталіца,
Але далёка да сталіцы той.
Таму ў Сафію, ў Кіеў памаліцца
Адсюль сяляне ходзяць пехатой.

Далей шляхі ад Бранска і Валдая
На захад да Варшавы праляглі.

Не толькі з кніг княгіня маладая
Ўсё ведала пра лёс сваёй зямлі.

Каб не заглохнуць у глушы — пра гэта
Сама яна стварала шмат былін.
Хоць ад сталіц мястэчка за паўсвета —
Ды голас іншых быў чуцён краін.

Ішло няспынна будаўніцтва храма.
Яно ж усім прыйшлося па душы.
Сярод пасёлка, дзе Старая Брама,
Шматлюднейшымі сталі кірмашы.

Гаршкі там з гліны, рэшаты і лыка,
Дары з сваіх палёў, лясоў, садоў.
Падводы з грузам чарадой вялікай
Ішлі з суседніх вёсак, гарадоў.

У сэрцах несучы надзею, веру,
Сваю княгіню падтрымаў народ.
І ў хуткім часе расчыніла дзверы
Царква ўсім людзям
З алтаром на ўсход.

Хапала гліны, цэглы і камення
Для праваслаўнай крэпасці святой.
Шмат сваёй мудрасці, адвагі, ўмення
Сяляне аддалі будоўлі той.

Быў дадзены ім выбар адмысловы,
Каб кожны праявіць свой талент змог.
І вось узняўся храм трохкупаловы
На скрыжаванні лёсаў і дарог.

10

Парк па-над Бесяддзю раскінуў вецце,
Вясна прыносіць дар для ўсёй сям'і:
Як самае найдарагое ў свеце
Чакае князь дзіця ад Хацім'і.

Вось выйшаў з дому ён свайго на золку
Акінуць вокам шыр зямлі і тут, —
Падумаў так: "Жыву ў сваім пасёлку,
А назвы шчэ не мае родны кут".

І прыгадаў, як зваў князеўну Хоцяй,
Калі над Сожам сустракаўся з ёй.
Імя каханкі ў радасці й самоце
Душу ўсю абдавала цеплынёй.

Яна ў душу навек яму запала,
Паглыбіла любові пачуццё.
Дык трэба, каб гісторыя ўпісала
Сама імя гэта ў сваё жыццё.

Княгіня першай запаліла свечку,
Калі закончаны быў новы храм.
І ён імя яе надасць мястэчку,
Дзе будзе розных шыльдаў шмат і брам.

Агульны скарб для роднае старонкі
Нібы сам Бог у час падараваў:
Вось так князь Лада
Імем любай жонкі
Сваё мястэчка Хоцімскам назваў.

На Вялікдзень, Пятроўку і Каляды
Звіняць, трызвоняць гулкія званы,
Каб людзі мелі ў душах больш спагады
І менш жыццё прыносіла бяды.

У новым храме службай хрысціянскай
Нібыта свет стаў для людзей другім.
Падараваны ўсёй сям'ёй славянскай
Духоўны скарб нашчадкам дарагім.

З людзьмі княгіня ў радасці і ў горы
Была заўсёды — летам і зімой,
Сама спявала ў тым царкоўным хоры,
Які быў ёю створаны самой.

Збылася мара не на месцы голым, —
З часоў маленства песням аддала
Сваю душу і свой чароўны голас,
Каб несці людзям больш святла, цяпла.

Да Маці Боскай нізка пакланіцца
І Лада-князь ішоў пад гучны звон.
Усё жыццё мог тым ён ганарыцца,
Што імем жонкі кут назваў свой ён.

Не раз часінай радаснай, жаданай
Выходзіў ён да Бесядзі-ракі.
Напэўна ж ведаў, што імя каханай
Нашчадкам дойдзе ў назве праз вякі?

Здаецца, воблік сам былой князеўны
Ў царкве жывымі свечкамі гарыць.
Яна змагла не толькі скарб духоўны, —
Сваю душу народу падарыць.

Як ні было б там — ды агонь каханья
Непадуладны ліўням і грамам.
Удзячны будзем аўтару падання,
Што з глыбіні часоў данёс ён нам.

ЗАМЕСТ ЭПІЛОГА

Пранеслася над роднаю зямлёю
Нямала розных навальніц, віхур.
Але заўсёды непарушны з ёю
Ў зямлю быў цвёрда ўкаранёны мур.

Той самы, што асноваю для храма
Яшчэ ў пятнаццатым стагоддзі стаў.
Не раз над ім разгортвалася драма,
Што стала сведкай мноства дзікіх з'яў.

Ламалі храм, як слуп на прыдарожжы,
Не смерчы і стыхійныя вятры, —
А больш за ўсё антыхрысты ў бязбожжы,
Захмарваючы неба на зары.

Крыжы здымалі з храма ў трыццаць пятым,
Яго ператвараючы ў нардом.
Але пратэстам над Хрыстом распятым
Прагрукваў пераможнай веры гром.

Зямля свой мае ў свеце шлях, нязменна
Жыве, няспынна круціцца па ім.
І новы храм у тых жа самых сценах
Я сёння бачу ў Хоцімску сваім.

Зноў тут стаю перад Святой Марыяй,
Малітву паўтараючы сваю.
І на абразе бачу ў дні святыя
Прыгожую князеўну Хацім`ю.

Нібы яна з далёкага стагоддзя
Сюды свой хор царкоўны прывяла.
І ўсё навокал ажыло ў прыродзе,
Каб людзям даць больш ласкі і цяпла!

1990 — 1999 гг.

Літаратурна-мастацкае выданне

ПРЫХОДЗЬКА

Пётр Фёдаравіч

ДАР КНЯЗЁЎНЫ

Паэма

Рэдактар — У. М. Ліўшыц

Афармленне — Т. В. Іўчык

Агульнадзяржаўны класіфікатар Рэспублікі Беларусь
АКРБ 007-98, ч.1; 22.11.20.300

Здадзена ў набор 10.10.2000 г. Падпісана да друку 15.05.2001 г.

Фармат 84x108 1/32. Бумага афсетная. Друк афсетны.

Тыраж 1000 Зак. 4742.

Аддзел культуры Горацкага райвыканкама.

Ліц. ЛВ № 313 ад 1.07.1998

213410, Магілёўская вобл., г. Горкі, вул. Якубоўскага, 9.

211030, Віцебская вобл., г. Орша, вул. Замкавая, 3.

КПУП “Аршанская друкарня”